

४. एम्. एस्. सुब्बुलक्ष्मीः

द्वितीयः भागः

पठन्तु, विचिन्त्य वदन्तु

(गृहस्य समीपस्थात् देवालयात् 'भजगोविन्दम्' इति स्तोत्रं श्रूयते तत् श्रुत्वा.....)

- पुत्री - अम्बा ! तत् गीतं किमस्ति ? अतीव श्राव्यं मधुरञ्च वर्तते ।
- अम्बा - तत्सङ्गीतमिति, सङ्गीतम् इत्येकं विशिष्टं शास्त्रम् ।
- पुत्री - सा गायिका का अस्ति ? तस्याः स्वरः कोकिलस्वर इव अस्ति ।
- अम्बा - तां भवती न जानाति किम् ? अस्तु सा का इति, तस्याः वैशिष्ट्यमपि वदामि शृणोतु ।

प्रश्नाः ?

1. देवालये किं श्रूयते ।
2. किं शास्त्रं विशिष्टमिति वदन्ति ?
3. कस्याः स्वरः कोकिलस्वर इव वर्तते ?

उद्देश्यम्

- ★ छात्रेषु सङ्गीताभिरुचेः विकासः ।
- ★ ललितकलासु, अभिरुचेः संवर्धनम् ।
- ★ उत्तमव्यक्तित्वनिर्माणम् ।

छात्रेभ्यः सूचनाः

१. पाठं पठन्तु । पदकोशं दृष्ट्वा पदानाम् अर्थान् जानन्तु ।
२. सन्दर्भोचितान् अर्थान् ज्ञात्वा चित्राणाम् आधारेण पाठस्य भावम् अवगच्छन्तु ।
३. अनधिगतविषयान् उद्दिश्य आदौ समूहे चर्चां कुर्वन्तु । अनन्तरम् अध्यापकेन सह चर्चां कृत्वा अवगाहनम् अभिवर्धयन्तु ।

(प्रातः षड्वादनमभवत् । श्रीलता निद्रातः न
उत्थितवती ।)

अम्बा - श्रीलते ! उत्तिष्ठतु ! षड्वादनमभवत् ।

श्रीलता - अम्ब! इतोऽपि किञ्चित्कालं निद्रामि ।

(आकाशवाणीतः सुप्रभातं श्रूयते)

श्रीलता - अम्ब ! आकाशवाणीतः किं श्रूयते ?

अम्बा - वेङ्कटेश्वरसुप्रभातम् । प्रतिशनिवासरं
षड्वादने प्रसारितं भवति खलु !

श्रीलता - स्तोत्रस्य गानं बहुमधुरम् । अस्य गायिका का ?

अम्बा - भवती शीघ्रं दन्तधावनं कृत्वा आगच्छतु । तां गायिकामुद्दिश्य कथयिष्यामि ।

(श्रीलता दन्तधावनं कृत्वा आगच्छति)

श्रीलता - अम्ब ! इदानीं वदतु । वेङ्कटेश्वरसुप्रभातम् आकाशवाण्या का गायन्ती अस्ति ?

अम्बा - सा गायिका प्रमुखकर्णाटकसङ्गीतविदुषी एम्. एस्. सुब्बुलक्ष्मीमहोदया । तस्याः सम्पूर्णं
नाम मधुरैषण्मुखवदियर् सुब्बुलक्ष्मीः । सा 16/9/1916 दिनाङ्के मधुरैपत्तने जन्म
अलभत । माता षण्मुखवदियर् अम्माल् । पिता तु सुब्रह्मण्यअय्यर् । अस्याः माता
निरन्तररङ्गस्थलसङ्गीतकलाकोविदा । अतः आबाल्यादेषा सङ्गीतपरिवेशे अवर्धत । पितुः
प्रोत्साहेन बाल्ये एव अस्यां भक्तिभावाः प्रवर्धिताः ।

श्रीलता - अम्ब ! एम्.एस्. सुब्बुलक्ष्मीः कस्मिन् वयसि सङ्गीतकार्यक्रमान् आरभत ?

अम्बा - अद्य शनिवासरः खलु ! भवती शीघ्रं शिरःस्नानं कृत्वा आगच्छतु । इतोऽपि विशेषान्
श्रावयिष्यामि ।

(श्रीलता शिरःस्नानं कृत्वा, देवं नमस्कृत्य श्लोकं गायति)

कौसल्यासुप्रजा राम पूर्वा सन्ध्या प्रवर्तते ।

उत्तिष्ठ ! नरशार्दूल कर्तव्यं दैवमाह्निकम् ॥ इति ॥

अम्बा - इदानीं सम्यक् गीतवती । शृणु एम्.एस्. सुब्बुलक्ष्मीः त्रयोदशे वयसि एव मद्रास्सङ्गीतसंस्थायां, प्रथमसङ्गीतकार्यक्रमं कृत्वा सङ्गीतपण्डितैः प्रशंसापात्रतां प्राप । तदारभ्यैव एषा प्रमुखकर्णाटकगात्रसङ्गीतविदुषीरूपेण विश्रुता । इयं विदुषी न केवलं संस्कृते, अपि तु कन्नड-आन्ध्र-तमिल-मलयाल-बेंगाली-गुजराती-मराठी-पञ्जाबी-हिन्दीभाषासु च भक्तिसङ्गीतमालाप्य न्यूयार्क, लण्डन्, मास्को इत्यादिप्रान्तेषु सङ्गीतकार्यक्रमान् कृत्वा भारतदेशसांस्कृतिकदूतिकारूपेण अस्माकं भारतीयसंस्कृतेः सौरभं पश्चिमदेशेष्वपि प्रासारयत् ।

श्रीलता - अस्याः सङ्गीतकृतयः इतोऽपि सन्ति वा ?

अम्बा - बह्व्यः सन्ति । भजगोविन्दं, विष्णुसहस्रनामस्तोत्रम्, हनुमान्चालीसा इत्यादीनि सन्ति । सुमधुरगात्रं, स्पष्टोच्चारणं, भक्तिभावः, निबद्धता इत्यादिभिः विशिष्टगुणैः अस्याः सङ्गीतकृतयः न केवलं भारते अपि तु पाश्चात्यदेशेष्वपि प्रचुरप्रचारं प्राप्तवत्यः । प्रतिभायाः निकषोपलानि खलु अस्याः विरुदानि ! एषा भारतरत्न, पद्मभूषण्, पद्मविभूषण्, रामन् मेगसेसे इत्यादिविविधविरुदैः भारतसर्वकारेण सम्मानिता । अस्यै महाभागायै विविधविश्वविद्यालयैः अपि अनेके गौरवपुरस्काराः प्रदत्ताः ।

श्रीलता - तर्हि सङ्गीतकार्यक्रमैः गौरवपुरस्कारैः अधिकं धनमपि आर्जितवती इति मन्ये ।

अम्बा - सत्यम् । परन्तु स्वसङ्गीतकार्यक्रमैः आर्जितं धनं सा विविधसेवासंस्थाभ्यः व्यतरत् । तथैव केवलं वितरणार्थमेव द्विशतसङ्गीतकार्यक्रमान् कृत्वा न केवलं गानेन अपि तु वितरणेनापि लब्धप्रतिष्ठा श्रीमती एम्.एस्. सुब्बुलक्ष्मीमहोदया ।

अस्याः नाम्ना सर्वकारेण वैज्ञानिकसांस्कृतिकसंस्था अपि प्रारब्धा । कल्किनामिकां पत्रिकामपि सुब्बुलक्ष्मीः चालयति स्म । भारतीयसांस्कृतिकपरिरक्षिका एषा 2004 तमे वर्षे हद्रोगेण बाधमाना, स्वगानमाधुर्येण देवानपि तोषयितुं दिवङ्गता ।

श्रीलता - अम्ब ! अविस्मरणीयम् अनुकरणीयञ्च खलु अस्याः विदुष्याः व्यक्तित्वम् ! अथ शीघ्रं पाठशालां गत्वा मम मित्राणि अपि एतान् सर्वान् विशेषान् श्रावययिष्यामि । गच्छामि तावत् ।

एतानि कुर्वन्तु

I. भावावगाहनम् - प्रतिस्पन्दनम्

अ. अधः दत्तानां प्रश्नानां समाधानानि विचिन्त्य वदन्तु ।

१. भवन्तः सङ्गीतकार्यक्रमं श्रुतवन्तः किम् ?
२. सङ्गीते उपयुज्यमानानि कानिचन वाद्यसाधनानि वदन्तु ?
३. केषाञ्चन सङ्गीतकलाकोविदानां नामानि सूचयन्तु ?
४. कासाञ्चन गायिकानां नामानि वदन्तु ?
५. सङ्गीतश्रवणेन किं भवतीति सूचयन्तु ?
६. कुत्र कुत्र सङ्गीतगीतानि, कीर्तनानि च शृणोति ?

आ. पाठे असमापकक्रियापदानि अन्विष्य तेषामधः रेखाङ्कनं कृत्वा अर्थान् जानन्तु ।

इ. अधः दत्तानां वाक्यानां समानार्थकवाक्यानि पाठे अन्विष्य लिखन्तु ।

१. कर्णाटकसङ्गीते अत्यन्तं नैपुण्यं प्राप्तवती ।
२. कर्तव्यं दैवमाह्निकम् ।
३. विदेशेषु अपि भारतीयसंस्कृतिसौरभं प्रासारयत् ।
४. अस्याः नाम्ना सर्वकारः संस्थां स्थापितवती ।

ई. वाक्यानि पाठ्यानुसारं क्रमेण लिखन्तु ।

१. पितुः प्रोत्साहेन बाल्ये एव अस्यां भक्तिभावाः प्रवर्धिताः ।
२. सा गायिका प्रमुखकर्णाटकसङ्गीतविदुषी एम्. एस्. सुब्बुलक्ष्मीमहोदया ।
३. त्रयोदशतमे वयसि एव सङ्गीतकार्यक्रमं कृतवती ।
४. अस्याः माता निरन्तररङ्गस्थलसङ्गीतकलाकोविदा ।
५. भारतरत्न, पद्मभूषण इत्यादिबिरुदैः भारतसर्वकारेण सम्मानिता ।

उ. अधः दत्तं श्लोकं पठित्वा प्रश्नानां समाधानानि लिखन्तु ।

छायामन्यस्य कुर्वन्ति तिष्ठन्ति स्वयमातपे ।

फलान्यपि परार्थाय वृक्षाः सत्पुरुषा इव ॥

१. वृक्षाः कुत्र तिष्ठन्ति ?
२. वृक्षाः अन्यस्य किं कुर्वन्ति ?
३. सत्पुरुषाः किं कुर्वन्ति ?
४. श्लोकस्य शीर्षिकां सूचयन्तु ?
५. वृक्षसत्पुरुषयोर्मध्ये किं साम्यं वर्तते ?

ऊ. अधः दत्तानां प्रश्नानां समाधानानि पाठ्यांशाधारेण लिखन्तु ।

१. एम्.एस्. सुब्बुलक्ष्याः मातापितरौ कौ ?
२. सुब्बुलक्ष्मीः कस्मिन् वयसि सङ्गीतकार्यक्रमान् प्रारब्धवती ?
३. सुब्बुलक्ष्याः सम्पूर्णं नाम किम् ? सा कदा कुत्र जाता ?
४. सुब्बुलक्ष्मीः कस्यां - कस्यां भाषायां भक्तिसङ्गीतमालपितवती ?
५. सुब्बुलक्ष्या प्राप्ताः पुरस्काराः के ? तेषां नामानि लिखन्तु ?

II. भावव्यक्तीकरणम् - सर्जनात्मकता

अ. अधः दत्तानां प्रश्नानां लघुसमाधानानि स्वीयवाक्यैः लिखन्तु।

१. सङ्गीतश्रवणेन उपयोगाः के ?
२. सङ्गीतसाधनान्युद्दिश्य पञ्चवाक्यानि लिखन्तु ?
३. सङ्गीतशास्त्रम् अध्येतुम् अवकाशः लब्धः चेत् भवान् तस्य उपयोगं कथं करोति ?
४. भवान् सङ्गीतकार्यक्रमं शृण्वन् काः अनुभूतीः विन्दति ।

आ. अधः दत्तयोः प्रश्नयोः समाधाने निबन्धरूपेण लिखन्तु ?

१. पाठ्यांशं स्वीयवाक्यैः लिखन्तु ?
२. 'सङ्गीतं कथं स्वास्थ्यवर्धकम्' इत्यंशमुद्दिश्य दशवाक्यानि लिखन्तु ?

ఇ. సర్జనాత్మకతయా సమాధానాని లిఖన్తు ।

9. సుబ్బులక్ష్మీమహోదయయా గీతం కిమపి గీతమ్ అభ్యస్య కక్షయాం సవరం గాయన్తు ।
2. అధ: దత్తం పరిచ్ఛేదం సంస్కృతభాషయా అనువదన్తు ।

లలితకళలు ముఖ్యంగా ఐదు (1) చిత్రలేఖనము, (2) శిల్పము, (3) సంగీతము, (4) కవిత్వము, (5) నాట్యము. ఈ ఐదింటిలో సంగీతం వినడమే ప్రధానంగా కలది. అందుకే దీనిని శ్రవ్యకళ అని అంటారు. సంగీతంలో స,రి,గ,మ,ప,ద,ని అనే సప్తస్వరాలు ఉంటాయి. సంగీతాన్ని విని శిశువు ఆనందిస్తాడు. పశుపక్ష్యాదులు కూడా సంగీతానికి పరపశులవుతాయి. సంగీతం ద్వారా కొన్ని రకాల రోగాలను నయం చేయవచ్చునని నిరూపించబడింది.

ఇ. ప్రశంసాత్మకతయా ప్రతిస్పందనం కుర్వన్తు ।

9. సభాయాం సంగీతకార్యక్రమం శ్రుత్వా భవాన్ కథం ప్రతిస్పందతే ।
2. సङ్గీతకార్యక్రమస్య महत्त्वमुद्दिश्य मित्राय लेखं लिखतु ।
3. सङ्गीताभिवृद्धयै भवान् काः सूचनाः ददाति ।

III. भाषांशाः

1. पदजालभिवृद्धिः

अ. अधः लिखितेषु वाक्येषु रेखाङ्कितपदानां पर्यायपदानि लिखन्तु ।

9. धनात् धर्मं ततस्सुखम् ।
2. सर्वेषां माता एव प्रथमगुरुः।
3. देवाः परमेश्वरं लोकसंरक्षणार्थं प्रार्थयामासुः ।
4. कुन्दपुष्पस्य सौरभं बहुदूरं व्याप्नोति ।
5. सर्वदा उत्तमकार्याणि शीघ्रं समापनीयानि ।
6. पिता कुटुम्बस्य पोषकः भवति ।

आ. अधः लिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानाम् अर्थं विज्ञाय स्वीयवाक्यैः लिखन्तु ।

9. विनयः सरस्वतीं नमस्कृत्य अध्ययनं करोति ।
2. सर्वे प्रातः दन्तधावनं कुर्वन्तु ।
3. कालिदासः उज्जयिन्यां जन्म लेभे ।
4. विदुषां संसर्गः अत्यन्तं ज्ञानप्रदः ।
5. उत्तमगुणान् आबाल्यात् एव शिक्षेत ।

2. व्याकरणांशाः

अ. अधः दत्तानि वाक्यानि पठन्तु । स्थूलाक्षरयुक्तानि पदानि परिशीलयन्तु ।

१. देवालये धार्मिकः कार्यक्रमः प्रचलति ।
२. पौराणिकः सुब्रह्मण्यः उपन्यासं ददाति ।
३. पुस्तकालये साहित्यिकाः ग्रन्थाः सन्ति ।
४. सम्प्रति देशस्य आर्थिकस्थितिः संतोषप्रदा ।
५. विद्यया लौकिकी अलौकिकी च उन्नतिः भवति ।
६. दैनिकं कार्यं मया आचरितम् ।
 १. स्थूलाक्षरपदेषु समानतया श्रूयमाणाः वर्णाः के?
 २. तेषां पदानां मूलशब्दाः के ?
 ३. मूलशब्देन इक / इकी / इकम् इत्यस्य योगेन शब्दे कुत्र, कः परिणामः अभवत् ?

एतानि ठक्-प्रत्ययान्तरूपाणि ।

- अत्र 'ठक्' प्रत्ययस्य स्थाने 'इक' भवति । प्रयोगे तु इक एव दृश्यते ।
यथा - धर्म + ठक् = धार्मिकः
- ठञ् प्रत्ययस्य स्थानेऽपि 'इक' आदेशः एव भवति ।
यथा - दिन + ठञ् = दैनिकः
- ठक् / ठञ् प्रत्यये कृते मूलशब्दस्य आदिस्वरस्य वृद्धिः भवति ।
यथा - अ - आ उ, ओ - औ
इ - ए ऋ - आर् इति

आ) उदाहरणानुसारेण इक (ठक् / ठञ्) प्रत्ययान्तपदानि रचयन्तु ।

	मूल शब्दः	पुं	स्त्री	न.पु.	
उदा -	सप्ताह	+ इक	- साप्ताहिकः	साप्ताहिकी	साप्ताहिकम्
	१. प्रकृति	+ इक	२. वेद	+ इक	
	३. उद्योग	+ इक	४. सेना	+ इक	
	५. कल्पना	+ इक	६. भूगोल	+ इक	
	७. वर्ष	+ इक	८. तत्त्व	+ इक	
	९. अब्द	+ इक			

परियोजनाकार्यम्

प्रसिद्धानां भारतीयसङ्गीतविदुषां नामानि विलिख्य ते कस्मिन् सङ्गीतभेदे प्रवीणाः इति लिखन्तु ।

(अथवा)

सङ्गीतसाधनानां चित्राणि सम्पाद्य भित्तिपत्रे स्थापयन्तु ।